

Помаз О.М., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія
Помаз Ю.В., к.і.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія
Кургускіна Г.Л., магістрант кафедри менеджменту
Полтавська державна аграрна академія

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовані основні проблеми та виклики, що впливають на розвиток сільського господарства України. До них, зокрема, відносяться суттєве знецінення національної грошової одиниці, здорожчання імпортованих енергоносіїв, добрив, засобів захисту рослин, посівного матеріалу, пального та техніки, недостатня фінансова й інфраструктурна підтримка науково-інноваційної діяльності з боку держави, зменшення експорту сільськогосподарської продукції. Визначені основні проблеми розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Проаналізовані перспективи розвитку сільського господарства України. До основних із них варто віднести розвиток аграрних кластерів, спрямування зусиль на підтримку малих і середніх форм аграрного виробництва, системні зміни в країні, подолання корупції, що покращить інвестиційний клімат і привабить іноземних інвесторів.

Ключові слова: сільське господарство, виклики, перспективи, аграрне виробництво, аграрні кластери, інвестиції.

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Проанализированы основные проблемы и вызовы, влияющие на развитие сельского хозяйства Украины. К ним, в частности, относятся существенное обесценивание национальной денежной единицы, подорожание импортных энергоносителей, удобрений, средств защиты растений, посевного материала, топлива и техники, недостаточная финансовая и инфраструктурная поддержка научно-инновационной деятельности со стороны государства, сокращение экспорта сельскохозяйственной продукции. Определены основные проблемы развития отечественного сельскохозяйственного производства. Проанализированы перспективы развития сельского хозяйства Украины. К основным из них следует отнести развитие аграрных кластеров, направление усилий на поддержку малых и средних форм аграрного производства, системные изменения в стране, преодоление коррупции, улучшение инвестиционного климата и привлечение иностранных инвесторов.

Ключевые слова: сельское хозяйство, вызовы, перспективы, аграрное производство, аграрные кластеры, инвестиции.

AGRICULTURE OF UKRAINE: CHALLENGES AND PROSPECTS

In this article were analysed the main problems and challenges which have an influence on agricultural development in Ukraine. They particularly include the essential loss in value of the national currency, the rising cost of imported energy resources, fertilizer agents, crop protecting agents, seed materials, fuel material and equipment, insufficient financial and infrastructure support of research and innovation activities by government, decrease in exports of agricultural products. The key problems of Ukrainian agricultural industry development were defined. Development prospects of agricultural sector in Ukraine were analysed. The main among them are the development of agricultural clusters, the direction of efforts on supporting of small and mid-sized forms of agrarian production, system changes in the country, corruption overcoming, improvement of investment climate and involvement of foreign investors.

Keywords: agriculture, challenges, prospects, agricultural production, agricultural clusters, investments.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах, коли Україна здійснює процеси інтеграції у європейський та світовий економічний простір, проблеми, які стоять перед вітчизняними виробниками, суттєво загострилися, що має прямий вплив на економічну та продовольчу безпеку нашої держави і добробут її громадян. За останні два роки до існуючих проблем та викликів у сільськогосподарському виробництві нашої держави додалися нові, часто ще більш значимі та болючі. Зважаючи на вищезазначене, актуальності набуває аналіз викликів і перспектив розвитку сільського господарства України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний інтерес в даній царині привертають праці вчених Національного інституту стратегічних досліджень [12, 16, 19], М. Ф. Кропивка [9, 10], П. Т. Саблука [18], І. В. Абрамової [1], О. М. Павленка [13], Г. К. Броншпака [4], І. Беззуба [2] та інших. Проте ще залишається ряд питань, які вимагають подальшого вивчення.

Цілі статті. Метою даної статті є аналіз сучасних викликів та перспектив розвитку сільського господарства України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Більшість вітчизняних науковців визнає, що на сьогоднішній день Україна займає лідируючі позиції у сфері експорту сільськогосподарської продукції на світовий ринок, а сільське господарство України є стратегічною і найбільш ефективною галуззю народного господарства, основою розвитку економіки нашої країни та добробуту її населення. Сільське господарство створює робочі місця, сприяючи зменшенню рівня бідності населення. Це галузь матеріального виробництва, що має важливе значення в забезпеченні населення продуктами, а промисловість – сировиною. Продукти сільського господарства – завжди ліквідний товар, оскільки вони складають основу продовольчої безпеки держави [9].

Сільське господарство України протягом 2010-2016 років демонструвало позитивну динаміку. Виробництво зросло на 34%, експорт у вартісному вираженні — на 54%, частка сектора у ВВП країни збільшилася з 7,5% у 2010 році до 11,6% у 2016 році [14].

Підводячи підсумок 2016 року, експерти відзначають, що вітчизняний АПК закріпив своє місце в національній економіці, згенерувавши близько 12% ВВП. Експорт продукції АПК перевищив \$10 млрд, що відповідає третині всього експортного виторгу, обсяг аграрного виробництва виріс на 2,9% порівняно з 2015 р. [8]. Як приклад можна навести експорт пшениці в Індонезію, який за останній час виріс в 53 рази [3].

У 2016 році Україна збільшила свій рекорд врожаю зернових, зібравши 64,2 млн тонн (на 4 млн. тонн більше, ніж у 2015 р.). Середня врожайність склала 44,8 ц/га проти 41,1 ц/га в 2015 році [8].

За даними Державної служби статистики, у 2016 році рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства у цілому склав 37,3%, у тому числі виробництва продукції рослинництва – 44,3%, продукції тваринництва – 7,7% (табл. 1) [6].

Вітчизняний АПК залишається лідером за рівнем інвестиційного потенціалу, зокрема частка аграріїв у сукупному експорті перевищує 40%. Крім того, інвестиційний потенціал сільського господарства має значні перспективи з огляду на перманентне глобальне зростання цін на продовольство. За різними оцінками, Україна має від 25 до 30% світових запасів чорнозему. Це відкриває можливості для вирощування екологічно чистої (органічної) продукції, споживання якої в усьому світі зростає величезними темпами [21].

У той же час, ряд фахівців відзначили і негативні тенденції. Так, зокрема, незважаючи на те, що продукція АПК є основною складовою українського експорту, значного поштовху для соціально-економічного підйому села це не дало. Підвищений рівень капіталізації окремих сегментів аграрного сектору є наслідком надмірної експлуатації природно-ресурсного потенціалу, свідченням чого виступає нарощування посівних площ сільськогосподарських культур експортної, зокрема, енергетичної спрямованості [5]. Також існує проблема з логістикою та потужностями для зберігання продукції.

Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства підприємствами в Україні, 2012-2016 рр.

Показники	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Продукція сільського господарства	20,5	11,3	25,8	45,6	37,3
Продукція рослинництва	22,3	11,2	29,2	50,6	44,3
Продукція тваринництва	14,3	11,1	13,4	22,1	7,7

Все більше культур експортується, а не переробляється в Україні. Так, частка експорту у виробництві первинної сільськогосподарської продукції зросла з 25% у 2010 році до 33% у 2016 році. Ми нарощуємо експорт не продуктів харчування чи інгредієнтів, а сировини для їх виробництва. Країни-імпортери її переробляють та експортують продукти переробки. Показовим прикладом є Туреччина, яка є крупним імпортером українських соєвих бобів (756 тис тонн) і сирої олії (151 тис тонн). У 2016 році ця країна експортувала 600 тис тонн рафінованої олії та 34 тис тонн соєвого масла. Туреччина є крупним імпортером пшениці (5 млн тонн на рік) і найбільшим світовим експортером борошна (3,5 млн тонн на рік, 25% світової торгівлі) [14].

У «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року», опублікованої Кабінетом Міністрів України 17 жовтня 2013 року [17, 18, 19], вказано основні проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема:

- створення формально однакових, але не рівних умов діяльності для різних за розміром сільськогосподарських підприємств, спричинили нерівномірність розвитку різних форм господарювання;
- низький рівень застосування техніко-технологічних досягнень, зношеність основних засобів, недостатньо глибоке розуміння значення якості як цілісної системи виробництва та реалізації продукції;
- значні втрати сільськогосподарської продукції внаслідок недосконалості логістичної складової та умов зберігання, а також інфраструктури аграрного сектору економіки;
- низька платоспроможність населення спричиняє уповільнення розвитку внутрішнього ринку споживання;
- незавершеність земельної реформи;
- недостатній рівень самоорганізації та саморегулювання сільськогосподарських виробників щодо формування спільної політики захисту своїх інтересів;
- недостатній рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки;
- низька конкурентоспроможність значної частини сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках через повільну адаптацію до світових вимог щодо якості та безпеки харчових продуктів.

Погоджуючись в цілому з усіма цими позиціями, відзначимо, що за чотири роки з моменту публікації «Стратегії» ситуація в країні докорінно змінилася і до вказаних проблем додалися інші, часто більш істотні та глобальні. Вважаємо за доцільне звернути увагу на деякі з них:

- бойові дії на Сході України, терористичні загрози, що мають вкрай негативний вплив на політико-правову, соціальну, економічну ситуацію в державі, несуть вітчизняним виробникам додаткові ризики і невизначеність, відлякують потенційних інвесторів;
- різке погіршення стану економіки нашої держави в цілому та АПК зокрема;
- суттєве знецінення національної грошової одиниці і викликане цим здорожчання засобів виробництва, а також сировини та матеріалів, зокрема сільськогосподарської техніки, запчастин, посівного матеріалу, добрив, засобів захисту рослин і т.п.;
- значне зростання ціни на пально-мастильні матеріали, вкрай необхідні сільськогосподарським виробникам.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що для сільського господарства України існує ряд серйозних викликів, в основному пов'язаних зі складною політико-правовою, соціальною та економічною ситуацією в нашій державі. В той же час вітчизняний АПК має значні перспективи розвитку, за умов спрямування зусиль на:

- нарощування виробництва та експорту продукції переробки, а не первинної сільськогосподарської продукції;
- розвиток аграрних кластерів, спрямування зусиль на підтримку малих і середніх форм аграрного виробництва;
- прискорення процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва;
- розвиток механізмів державної підтримки і допомоги аграріям як обов'язкової умови існування і зростання сучасного аграрного виробництва і продовольчого ринку, зокрема, надання довготермінових кредитів;
- стимулювання економії сільськогосподарськими виробниками усіх видів ресурсів, в першу чергу енергоносіїв;
- покращення збуту і переробки виробленої продукції, матеріально-технічного забезпечення та інших видів обслуговування виробництва продукції рослинництва шляхом створення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- стимулювання соціально-економічного розвитку достойних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого обличчя сільської місцевості в Україні;
- системні зміни в країні, подолання корупції, що покращить інвестиційний клімат і привабить іноземних інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Абрамова І. В. Перспективи розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в умовах євроінтеграції / І. В. Абрамова // Вісник ЖНАЕУ. – 2015. – № 1(48). Т. 2. Сільськогосподарська кооперація. – С. 80-88.
2. Беззуб І. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні / Центр досліджень соціальних комунікацій СІАЗ НЮБ ФПУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=418:agropromislovij-sektor&catid=8&Itemid=350
3. Бодаєв В. Як Україна може зробити зерно політичним козирем / Вадим Бодаєв // Agravery [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=ak-ukraina-moze-zrobiti-zerno-politicnim-kozirem>
4. Броншпак Г. К. Государственная поддержка кластерных инициатив: вертикально интегрированные структуры в АПК // Г. К. Броншпак / Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 45-50.
5. Голян В. Собі у збиток: чи залежить добробут українця від успішності АПК / В. Голян // Forbes Україна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1427848-sobi-u-zbitok-chi-zalezhit-dobrobut-ukrayincya-vid-uspishnosti-ark>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. До чого призведуть гривневі «хвилювання»? AgroPolit.com. 3 лютого 2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agropolit.com/spetsproekty/23-do-chogo-prizvedut-grivnevi-hvilyuvannya> – Назва з екрана.
8. Кравченко В. Підсумки-2016: 5 знакових подій в АПК / В. Кравченко, М. Мордовцев // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/business/1426233-pidsumki-2016-5-znakovih-podij-v-ark>
9. Кропивко М. Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 55-58.
10. Кропивко М. Ф. Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М. Ф. Кропивко, Т. С. Орлова // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 11-18.
11. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72631
12. Оцінка перспектив та можливостей для агропромислового комплексу України внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1633/> – Назва з екрана.
13. Павленко О. М. Україна на зовнішніх аграрних ринках. Як компенсувати втрату ринку РФ / Європейська правда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038635/view_print/
14. Поважнюк С. Аграрна супер-країна чи ілюзія зростання / Сергій Поважнюк // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/07/31/627430/>
15. Помаз О. М. Аналіз конкурентоспроможності підприємств-виробників продукції рослинництва / О. М. Помаз, Ю. В. Помаз // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Випуск 2 (9). Економічні науки. – 2014. – С. 248-253.
16. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1887/> – Назва з екрана.
17. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. (Кабінет Міністрів України, Розпорядження від 17 жовтня 2013 року № 806-р) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>
18. Саблук П. Т. Стратегічні напрями аграрної реформи – перехід на інноваційну модель розвитку / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 3-14.
19. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні. – К.: НІСД, 2014. – 45 с.
20. Україна у 2015 зменшила імпорт агропродукції на 41,5 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-u-2015-zmensila-import-agroprodukcii-na-415> – Назва з екрана.
21. Ульянова Н. Відчайдушний інвестор, або як залучити мільярди в українську економіку? / Н. Ульянова // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1425855-vidchajdushnij-investor-abo-yak-zaluchiti-milyardi-v-ukrayinsku-ekonomiku>
22. Царенко О. М. Економіка розвитку [Текст]: підручник / О. М. Царенко, Н. О. Бей, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. – Суми: Університетська книга, 2004. – 590 с.
23. Центр Разумкова. Україна 2014-2015: долаючи виклики (аналітичні оцінки). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf